

tipuri de arme și podoabe din epoca veche a bronzului din nordul Europei.

De asemenea, tot în legătură cu această ultimă parte a lucrării, merită să fie scoasă în evidență și atenția deosebită acordată de autor exploatării aurului din Transilvania în epoca tratată, în legătură cu care presupune că pot fi puse și unele unelte grele de piatră, aramă și bronz.

Lucrarea se încheie cu tabele conținând date privitoare la descoperiri de morminte, diferite tipuri de arme și podoabe și analize C_{14} ale resturilor de schelete din morminte din diferite epoci din Suedia, precum și o bogată bibliografie.

Prin conținutul său științific, deosebit de valoros, și materialul ilustrativ, clar și foarte bine întocmit, lucrarea prezentată poate fi considerată, pe drept cuvânt, ca fiind de referință pentru toți specialiștii în epoca bronzului din Europa.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA

JAN MACHNIK *Frühbronzezeit Polens (Übersicht über die Kulturen und Kulturgruppen)*, Polska Akademia Nauk—Oddział w Krakowie, Prace Komisji Archeologicznej, Nr. 15, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1977, 210 p., 35 pl., 1 hartă.

Cercetarea și implicit valorificarea bogatului material documentar de care dispunem astăzi privind istoria străveche a Europei s-au concretizat mai ales în ultimul deceniu prin apariția unor valoroase lucrări. Astfel, autori ca A. Leroi-Gourhan sau H. Müller-Karpe s-au străduit și au reușit să elaboreze adevărate tratate de preistorie generală, iar alții ca R. Pittioni, V. Milošević, S. Pigott, J. Hawkes, G. Clark, A. Mozsolics etc. au întocmit lucrări de sinteză temeinic documentate referitoare la istoria străveche a unor mari zone de interferențe culturale ale Europei. În sfârșit, o ultimă categorie, dar la fel de importantă ca și cele menționate mai sus, cuprinde ample monografii elaborate cu scopul de a valorifica, de a pune în discuție și de a găsi rezolvare pentru unele probleme privitoare la o etapă sau perioadă din evoluția culturii materiale, implicit a societății omenești de pe un teritoriu bine delimitat al continentului european. În această serie se înscrie și lucrarea de sinteză *Frühbronzezeit Polens*, întocmită de Jan Machnik și apărută în anul 1977. Elaborarea unei astfel de lucrări a fost facilitată pe de o parte de bogatul material documentar rezultat din cercetările arheologice efectuate în R. P. Polonă, mai cu seamă în ultimele trei decenii, și pe de altă parte de valorificarea

acestui material prin ample articole de sinteză sau studii monografice întocmite de A. Gardawski, J. Glosik, J. Gurba, J. Kamińska, K. Kostrzewski, Z. Krzak, S. Nosek, W. Sarnowska, J. Romanov, T. Sulimirski etc. (avem în vedere principalele lucrări apărute între anii 1957—1977, inclusiv) și de Jan Machnik, consecvent și harnic cercetător al perioadei timpurii a epocii bronzului din Polonia.

Lucrarea la care ne referim aici este împărțită în trei capitole precedate de o introducere intitulată „punct de vedere” și succedate de un „cuvânt de încheiere” (succinte concluzii). Astfel, în cuvântul introductiv, Jan Machnik subliniază faptul că începutul epocii bronzului poate fi sesizat pe un vast teritoriu cuprins între Carpați, Alpi și zona Adriaticii și în care se delimitează simultan ariile a trei mari grupe de culturi înrudite. Primul, grupul Vinkovič—Samogyvár—Makó, va contribui apoi la definitivarea culturilor Nagyrév și Aunetitz (ultima incluzând în spațiul ei de dispersiune cea mai mare parte a zonei de vest a R. P. Polone); al doilea, în care sînt cuprinse regiunea Alpiilor, cu teritoriile aferente și, în sfârșit, aria culturilor cu ceramică „șnurată” (decorată cu șnur), ce vor contribui la formarea culturilor și grupelor cunoscute sub numele de Chłopice-Veselé, Mierzanowice, Strzyżów, Nitra sau Koštany. Autorul precizează de asemenea, că cercetătorii polonezi consideră că etapa timpurie a epocii bronzului se încheie într-o perioadă corespunzătoare cu ultima fază din evoluția culturii Aunetitz-faza a V-a (succedată de elemente Věteřov), iar în aria culturilor cu ceramică „șnurată” odată cu apariția primelor elemente Madárovce. Cristalizarea culturilor Trzciniec și Lausitz marchează după opinia sa o nouă etapă a epocii bronzului din zonele situate la nord de Carpați (cuprinzînd R. S. Cehoslovacă și R. P. Polonă).

Pentru a se înțelege cit mai bine trecerea de la culturile specifice eneoliticului târziu la acelea caracteristice epocii bronzului, în capitolul I, foarte succint de altfel (p. 11—26), sînt prezentate pe scurt principalele culturi și grupe cu trăsăturile lor esențiale (arie de răspîndire, tipuri de așezări — acolo unde se cunosc —, rit și ritualuri de înmormintare, unelte caracteristice — insistîndu-se îndeosebi asupra prelucrării silexului —, structură economică și chiar observații de ordin social). Se subliniază apoi și faptul că în această ultimă etapă a eneoliticului au existat legături foarte strînse cu purtătorii culturilor situate în zona bazinului Dunării mijlocii, Boemia și Moravia. Este, de asemenea, importantă precizarea că pentru eneoliticul final cercetătorii polonezi au determinat două etape, prima caracterizată prin apariția și dezvoltarea a numeroase culturi și grupe cu structură social-economică mai eterogenă și cea de-a doua în care se cris-

talizează culturi cu o arie mult mai mare, culturi oarecum unitare atît sub aspectul culturii materiale ca atare, cît și ca structură economico-socială. Acestea din urmă vor contribui la definitivarea principalelor culturi date în perioada timpurie a epocii bronzului din zonele centrale și estice ale R. P. Polonă.

Cel de-al doilea capitol este cel mai cuprinzător, constituind partea centrală a întregii lucrări (p. 27—177), aici fiind inserate culturile și diferitele grupe specifice bronzului timpuriu. Ținînd seama că pe o mare „arie” noile culturi sînt o continuare directă, organică, a celor din perioada anterioară, primul subcapitol (A) este consacrat prezentării trăsăturilor esențiale ale culturii materiale din „așa-zisa” zonă a ceramicii „șnurate” tîrzii. În subcapitolul B, prezentarea este axată pe definirea și apoi dezvoltarea culturii Aunetitz. În mod deosebit atragem atenția că în cel de-a doilea capitol, autorul s-a străduit și a reușit ca fiecare cultură sau grupă să fie prezentată sub forma unei mici „monografii” în care sînt scoase în evidență trăsăturile lor esențiale. În acest sens, menționăm că se acordă un interes deosebit nu numai spațiului de dispersiune ocupat de purtătorii culturilor respective, tipului de așezare, ritului și ritualurilor sau inventarului de unelte, obiecte și ceramică, ci mai ales datelor cu ajutorul cărora se pot stabili repere cronologice, observațiile referitoare la originea lor și structura economică socială. În aceeași ordine de idei, mai subliniem că autorul a scos în evidență și a ținut totodată seama de rezultatele analizelor făcute după metoda C_{14} . Un exemplu concludent îl constituie cultura Mierzanowice pentru datarea căreia (1750 — 1600 î.e.n.) s-au folosit 6 analize după metoda C_{14} .

În sfîrșit, în capitolul al III-lea, foarte succint ca și primul (p. 177 — 183), sînt prezentate legăturile, interferențele cu culturile contemporane din zona Dunării mijlocii, subliniindu-se că odată cu definitivarea culturilor Trzciniac și Lausitz se trece la o nouă etapă superioară a epocii bronzului.

Pentru o mai bună cunoaștere a materialului documentar lucrarea este însoțită de 27 de figuri (introduse în text) și 35 de planșe, precum și o hartă cuprinzînd toate descoperirile mai importante (așezări și necropole etc.).

Firește, la orice lucrare, fie de sinteză sau cu un caracter oarecum mai limitat, oricît ar fi dorit-o autorul mai completă, se pot face semnalări generale sau de amănunt, referitoare la metodă și interpretare, prezentarea și semnificația diferitelor descoperiri. Evident și în cazul de față se pot formula unele observații, dar nu înainte de a sublinia metoda de lucru și valoarea acestei lucrări. Astfel, menționăm în mod deosebit faptul că prin prezentarea sub forma unor succinte studii monografice, cercetătorului, care dorește să cunoască peri-

oada timpurie a epocii bronzului din Polonia, i se pun la dispoziție toate datele principale referitoare la trăsăturile esențiale ale fiecărei culturi în parte. Din bogatul material factual și numeroasele observații stratigrafice autorul a reușit să selecteze în mod fericit tot ce era mai caracteristic pentru fiecare din culturile și grupele specifice etapei timpurii a epocii bronzului. Nu putem trece cu vederea nici faptul că aproape în toate cazurile textul este însoțit de ilustrație (foto sau plan) a celor mai tipice elemente, ca de exemplu: tip de așezare, poziția în cadrul unei necropole a grupelor de morminte etc. În aceeași ordine de idei, sublinierea cadrului cronologic, a originii și evoluției, precum și a structurii social-economice specifice fiecărei culturi în parte, se evidențiază și mai mult contextul istoric de dezvoltare a comunităților tribale respective.

Cu toate acestea constatăm că anumite probleme care se detașează în mod firesc din cercetarea primei etape a epocii bronzului sînt amintite doar în treacăt. Astfel, ar fi fost necesar ca în capitolul final să se „definiească” într-un tot unitar trăsăturile esențiale ale deverselor culturi înrudite, din fiecare din cele două zone care s-au departajat net la începutul epocii bronzului (zona cu ceramică „șnurată” și Aunetitz). De asemenea, nu reiese clar modul în care s-au stabilit legături sau eventualele influențe reciproce între cele două mari grupe. Nu sînt amintite decît în treacăt problemele referitoare la concepțiile despre lume și viață ale comunităților tribale din perioada timpurie a epocii bronzului pentru a urmări și sub acest aspect schimbările calitative survenite în noul context istoric. În sfîrșit, nu se scoate în prim plan aportul pe care culturile respective l-au avut la cristalizarea și definitivarea noilor culturi (Trzciniac și Lausitz), dacă eventual au contribuit etc. În încheiere, ar trebui să mai adăugăm și faptul că prezentarea prea sumară a inventarului așezărilor și necropolelor nu ne permite să cunoaștem în amănunt (deși era necesar) caracteristicile fiecărei categorii: de unelte, obiecte, ceramică etc.

Desigur că se mai pot face și alte observații; astfel locul, rolul și contribuția purtătorilor culturilor bronzului timpuriu la dezvoltarea generală a comunităților omenești din perioada respectivă sînt aproape trecute cu vederea. În acest sens, poate că ar fi trebuit amintit că legăturile și interferențele culturale nu s-au canalizat numai în direcția sudică adică a zonelor Dunării mijlocii, ci dimpotrivă au fost facilitate și s-au întreținut relații cu purtătorii culturilor din zonele cu puternice centre metalurgice ale Caucazului etc.

Dar, firește, autorul poate că nici nu și-a propus rezolvarea unor astfel de probleme. Este cert că Jan Machnik s-a străduit și a reușit să ne prezinte într-o formă succintă, bine întoc-

mită, stadiul de cunoaștere a fiecăreia din culturile caracteristice perioadei timpurii a epocii bronzului din R. P. Polonă și să sublinieze punctul de vedere al arheologilor polonezi care au adunat și valorificat un bogat material faptic rezultat din laborioasele săpături efectuate în ultimele trei decenii. Așa se explică poate și faptul că autorul a evitat cu destulă dibăcie să se angajeze în discutarea diverselor „scheme” referitoare la periodizarea și sincronizarea pe un plan foarte larg a culturilor epocii bronzului, mulțumindu-se doar cu o paralelizare cu sistemul cronologic elaborat de P. Reinecke. Dar acest fapt nu scade cu nimic meritul lucrării, ci dimpotrivă subliniază punctul de vedere ferm al cercetătorilor polonezi care și-au întocmit propria lor periodizare fără a ignora pe aceea cuprinzătoare și veridică formulată în urmă cu mulți ani de P. Reinecke.

În încheiere, subliniem încă o dată că lucrarea elaborată de Jan Machnik reprezintă o contribuție valoroasă și permite cercetătorilor să cunoască cele mai importante probleme referitoare la culturile și grupele culturale specifice etapei timpurii a epocii bronzului din R. P. Polonă.

MARILENA FLORESCU

I. H. CRIȘAN, *Burebista și epoca sa*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 532 p.

Ediția a doua revăzută și adăugită a cărții *Burebista și epoca sa* de Ion Horațiu Crișan, publicată în 1977 în Editura științifică și enciclopedică, la numai doi ani de la prima sa apariție, constituie, fără îndoială, cea mai bună dovadă de interesul pe care l-a stîrnit în masele largi de cititori această întâia lucrare amplă de sinteză cu privire la cea mai mare personalitate din istoria geto-dacilor. Spre deosebire de prima ediție, bazată pe rezultatele cercetărilor pînă în 1971, aceasta din urmă cuprinde tot ceea ce privește perioada respectivă pînă în 1976, în primul rînd lucrările monografice și studiile speciale apărute pînă la această dată. Rezultatele acestor cercetări mai noi, cit și unele sugestii și observații din partea specialiștilor, l-au determinat pe autor, cum o afirmă în prefața la această nouă ediție, să modifice în parte textul inițial, restructurînd sau scriind din nou unele capitole.

În încercarea sa, pe care o socotește temerară, datorită puținelor știri literare privitoare la Burebista, autorul imbină în mod competent datele izvoarelor scrise cu cele arheologice, reconstituind cu migală și spirit critic istoria geto-dacilor sub conducerea mareșului lor rege Burebista. Pentru aceasta a luat

în considerație, cu toată atenția, întii izvoarele scrise și mărturiile arheologice și apoi opiniile exprimate de toți cei care s-au ocupat de una sau alta din problemele epocii respective, exprimînd la urmă, în fiecare caz în parte, în mod argumentat și în același timp cu prudența necesară, punctul său de vedere, care se prezintă, în general, ca o concluzie logică și firească, nelipsind aspectul dubitativ, în cazul absenței de dovezi concrete din punct de vedere istoric.

În felul acesta lucrarea se dovedește a fi deosebit de atractivă și de utilă pentru toți cei care se interesează de ceea ce s-a petrecut în timpul domniei acestei mari personalități a geto-dacilor, care timp de aproape patru decenii a stat în fruntea lor, dovedindu-se a fi nu numai un excelent comandant de oști, ci și un iscusit om politic și diplomat.

La rîndul lui, bogatul aparat critic, care însoțește fiecare capitol, permite atît cunoașterea literaturii folosite, cît și aprofundarea, pe baza ei, a unor probleme speciale.

Pentru a explica particularitățile dezvoltării social-economice, politice și culturale a daco-geților din vremea lui Burebista, autorul a analizat în general premisele interne și externe din cea de-a doua epocă a fierului. Cu acest prilej l-au preocupat atît fondul local autohton, cît și legăturile acestuia cu lumea sud-tracică, celtică, greacă și romană, scoțînd în evidență caracterul original al sintezei culturale daco-getice din perioada ei clasică, pe care, cu drept cuvînt, o consideră, ca una din cele mai remarcabile civilizații de la periferia lumii romane.

În legătură cu premisele interne ale culturii geto-dacice, o altă teză principală susținută de autor este aceea a dezvoltării ei unitare în perioada de început a celei de-a doua epoci a fierului, fără de decalaje pe zone, cum s-a presupus uneori.

Pe lîngă acestea, cercetătorul clujean a acordat atenția cuvenită condițiilor externe în care s-a putut ridica o mare personalitate ca Burebista, pe de o parte expansiunea romană în Peninsula Balcanică și în Orient, precum și frămîntările sociale de la Roma, iar pe de altă parte opunerea neamurilor „barbare” (iliri, celți, bastarni și traci) de la hotarele Daciei înaintării romane la Dunărea de Jos.

În acest larg context de istorie universală a lumii vechi plasează autorul, cu discernămint și spirit critic, pe „cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia”, cum este denumit Burebista în cunoscuta inscripție a lui Aconion din 48 î.e.n. de la Dionysopolis (Balcic, R. P. Bulgaria).

Din analiza atentă a acestei inscripții, ca și a textelor respective din operele lui Strabon și Iordanes, autorul, ca de altfel și alți cercetători, plasează domnia lui Burebista între